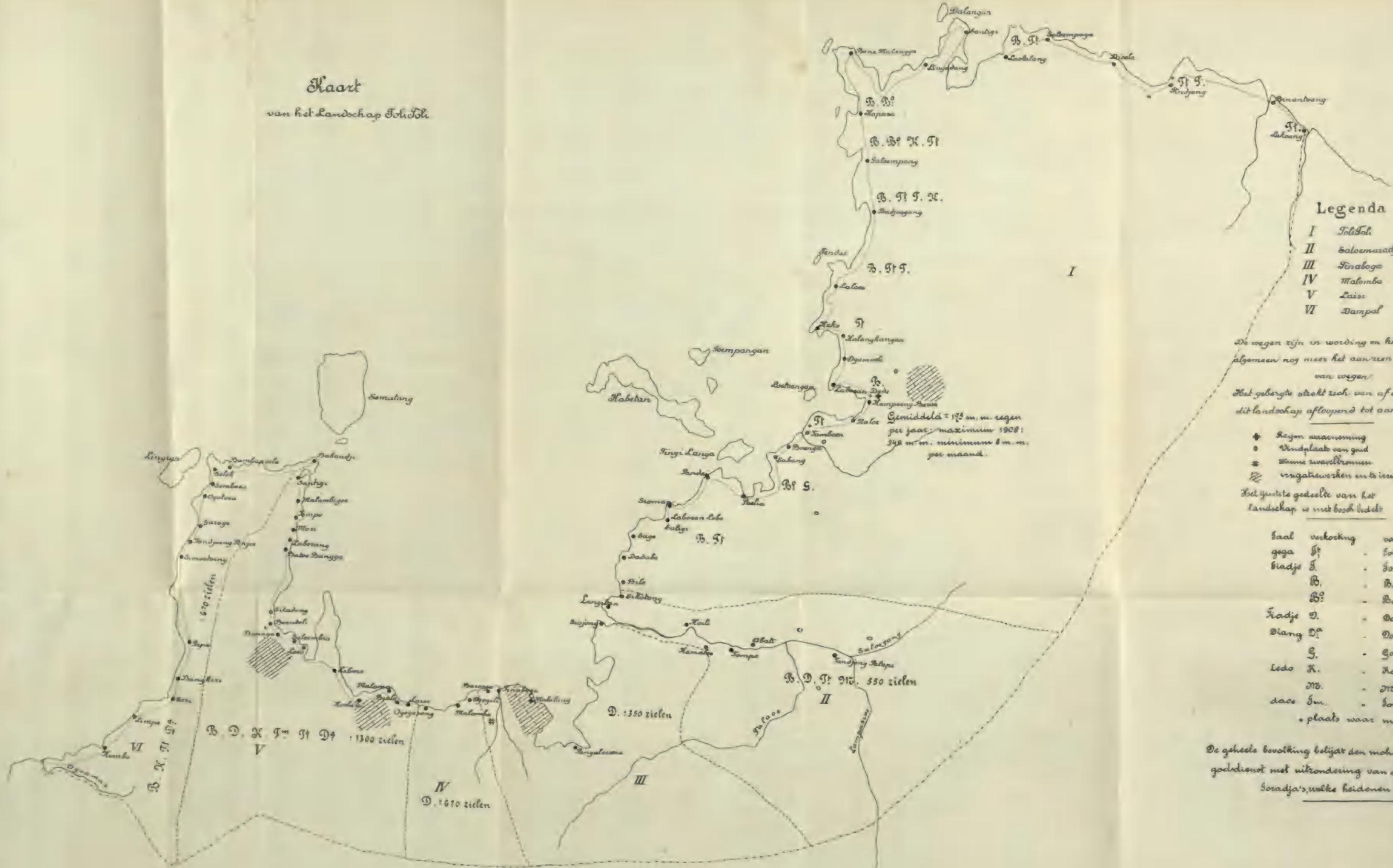

Kaart
van het Landschap Toli-Toli

Legenda

- I Toli-Toli
- II Salomradja
- III Sinaboga
- IV Malomba
- V Lais
- VI Dampal

De wegen zijn in wording en hebben over het algemeen nog meer het aanzien van paden dan van wegen.

Het gebergte strekt zich van af de grens van dit landschap aflopend tot aan de kust uit

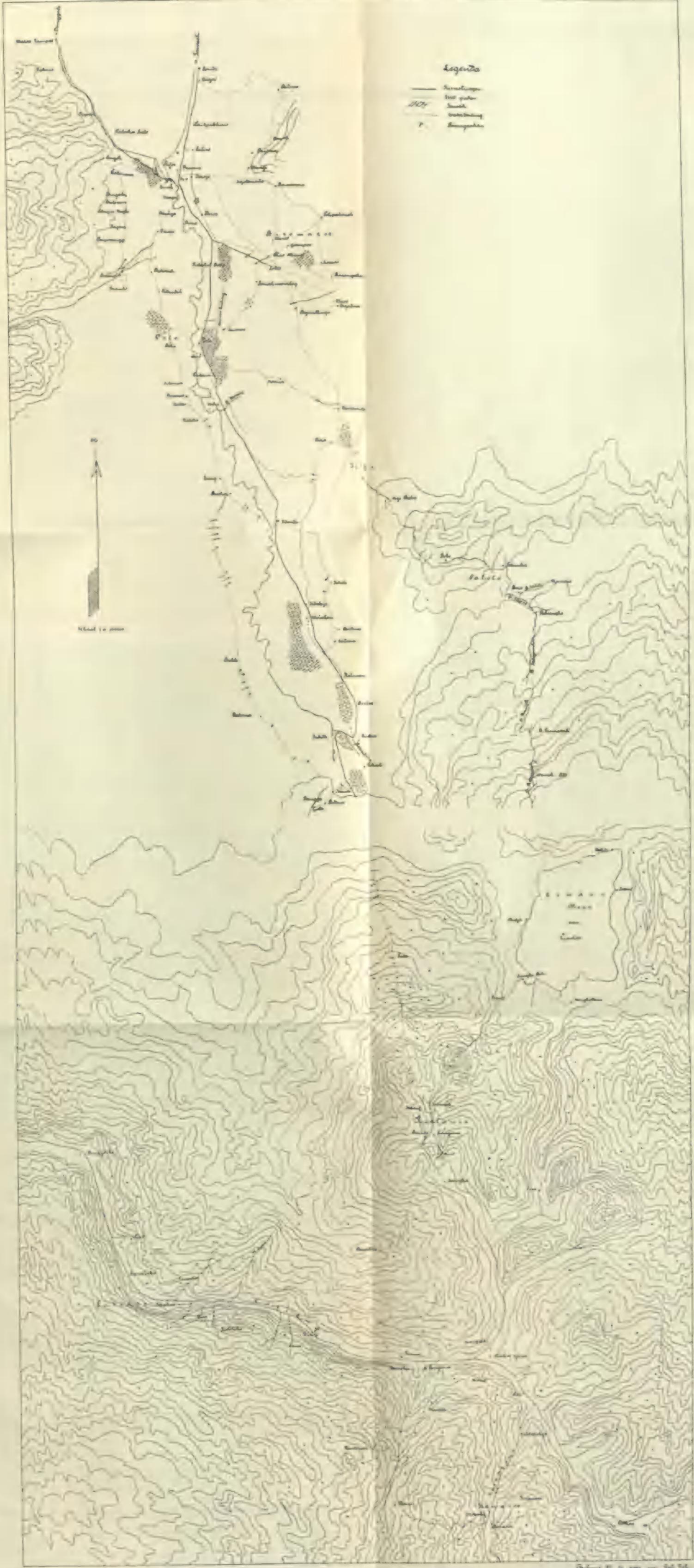
- ♦ Regen waarneming
- Windplaats van goud
- * Warme waterbronnen
- ▨ irrigatiewerken en te irrigeren gedeelten

Het grootste gedeelte van het landschap is met bosch bedekt

taal	verhoering	volkstem
gaga	St	- Toli-tolies
biadje	S	- Soradja's
	B	- Borgineston
	B?	- Badjo's
Kadje	D	- Dondoso
Diang	D?	- Dampalors
Ledo	S	- Gorontalo's
	K	- Kailies
	M	- Mandaroeson
	Sm	- Somalasa
		+ plaats waar mosdjid's zijn

De geheele bevolking belijdt den mohammedaanschen godsdienst met uitzondering van de nog zwoevende Soradja's, welke heidonen zijn

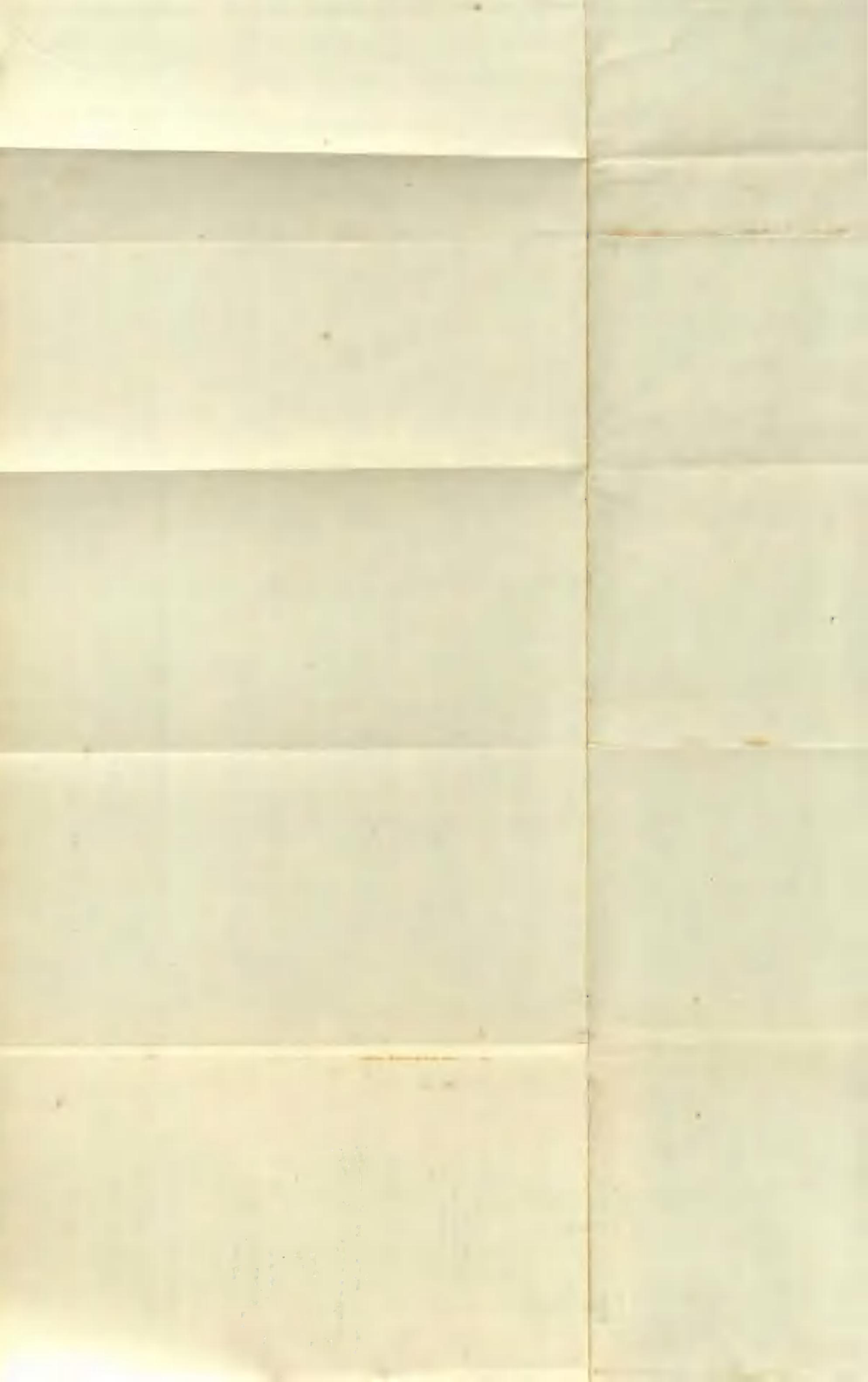

Legenda

- Road
- Water
- Contour
- Boundary
- Boundary

NOTA betreffende het Landschap Toli-Toli.

(Met twee kaarten).

A. HET LAND.

I. GRENZEN.

Het landschap Toli-Toli, in het Noorden van Celebes gelegen, wordt in het Oosten begrensd door de Lakoangrivier en in het Westen door de Ogoannas. In het Noorden vormt de zee en in het Zuiden het centraalgebergte (boekit Toli-Toli) de grens.

De Lakoangrivier vormt reeds van oudsher de grens tusschen dit landschap en Bwool. De Westelijke grens echter, n. l. de Ogoannas, dateert van lateren tijd.

De landschappen Dondo en Dampal toch, welke thans tot Toli-Toli behooren, waren oorspronkelijk onafhankelijk, maar werden reeds geruimen tijd verplicht beurtelings de suprematie van Toli-Toli en het Zuidelijk gelegen Banawa te erkennen. Onze bemoeienis met den gang van zaken in het Toli-Tolische en in Banawa was aanleiding, dat Dampal en Dondo definitief bij Toli-Toli werden gevoegd.

Wat de grens in het Zuiden betreft, deze loopt over het reeds bovengenoemde gebergte, hetwelk woest en onbewoond zijnde de natuurlijke scheiding is tusschen deze landschappen en die van den overkant, aan de Tominihocht gelegen.

II. KUSTLIJN.

Door de uitloopers van het op betrekkelijk korten afstand van de zee gelegen centraalgebergte wordt de kustlijn gevormd, welke dus, uit den aard der zaak, over het algemeen vrij steil is.

Op sommige plaatsen echter, waar laagten bestonden tusschen genoemde nitloopers, hebben zich door aanslibbing, zoowel door toedoen der zee als van de rivieren, vlakten gevormd, welke modderig zijn. Overigens is de kust zandig.

Deze modderige vlakten zijn grootendeels begroeid met nipah, bakan, waringinsoorten en rizophoren, terwijl de zandige gedeelten veelal reeds beplant zijn met klappers.

Meer landwaarts bestaan deze vlakten grootendeels uit vruchtbare aarde, welke zich uitstekend leent voor den aanleg van tuinen en sawahs, vooral ook aangezien zij bevoeid kunnen worden door de aldaar stroomende riviertjes.

Op deze zandige vlakten treft men veelal de maleo-eieren naan, over het algemeen vrij sporadisch, met uitzondering van de vlakte van Laolalang, in het noorden van dit landschap gelegen, alwaar deze eieren in groote hoeveelheid worden gevonden. Het verzamelen van deze eieren is daar verpacht ten voordeele van het landschap voor een som van *f* 181.—

Door de bovengenoemde tot aan de zee reikende nitloopers van het centraalgebergte wordt de kust min of meer diep uitgesneden, waardoor er baaien zijn, welke uitstekende havens en ankerplaatsen voor de schepen aanbieden, zoo o.a. de baai van Toli-Toli, Banaga, Malalang, Saloemardja, Tende, Kapas, Lingadang en Santigi.

De hieraan gelegen kampongs zijn dus gunstig gelegen voor de scheepvaart, terwijl de ontwikkeling van deze plaatsen slechts afhankelijk is van de meerdere ontwikkeling (door cultures, nijverheid en veeteelt) van het achterland.

In verband met de steile kusten varieert de diepte der zee tusschen 15 en 100 vadem. Hoewel dus deze diepte voor de scheepvaart zeer gunstig is, treft men echter op eenige plaatsen riffen aan, waardoor kennis van het vaarwater een eerste vereischte is.

Deze riffen liggen langs de geheele kust met uitzondering van die aan Lakoang tot nabij de linkeroever van

Salo Binontoang, van Saloempaga, van af kampong Dongingi tot Gakoempang, nabij Badjoegan en Bontoboedja, van kampong Baroe en Naloe, de baai van Malalang, bij Tinabogan, Molomba, Laisi en Lempe. Verder liggen langs de kust de eilanden Lingian, Sematan, Tampelekan, Tenge, Langa, Kubetan, Toempangan, Latoengan, Kapas en Dolangan. Deze eilanden zijn alle bewoond en gedeeltelijk beplant met klapper, padie en andere gewassen als kutela, oebi enz. terwijl men daar ook werk maakt van vischvangst.

De eilandjes Silando, die voor Tende en Pindjang zijn onbewoond.

III. HET BERGSTELSEL EN DE RIVIEREN.

De bergketenen in het landschap Toli-Toli strekken zich uit eerst in de richting Oost-West, vervolgens buigen zij zich naar het Zuiden om, om daarna weer een Westelijke richting aan te nemen. In deze ketenen zijn als hooge bergtoppen te noemen: de boekit Pindjang, Belouliang, Boudamalanggat, Kapas, Dongris (Kaloempang), Tandjong Lio, Dako, Boenga, Maling, Basiang (Siama) Sage, Kaulo, (Salamaradja), Batoe Ilo, Dondo en Dampal. De hoogten dezer toppen wisselen af tusschen 1900 en 9000 voet. Aan den voet van dit gebergte en tusschen de uitloopers daarvan liggen eenige vlakten n.l. van kampong Limping tot Ogoamas, van Laisi tot Molomba, van Tinabogan tot Malalang, van Tamboeng tot Naloe, bij kampong Malosong en kampong Baroe; van Ogonoli tot Tandjong Keko, van Lalos tot Tandjong Subang, bij de kampong Tende, Bandiki, Dongingi, Lambagoe en van Binontoang tot Lakoang.

Bovendien bevindt zich nog een valsei aan den bovenloop van de Ogodako of Salamaradja.

Deze vlakten worden door riviertjes doorsneden, welke echter door ondiepte en groot verval geene beteekenis hebben als waterwegen. Een uitzondering hierop maakt de Salamaradja. Deze rivier ontstaat door de samenvloeiing van

drie stroompjes, respectievelijk ontspringende aan de boekit Talaoe, boekit Lampasioe en boekit Saloegan, welke namen zij ook dragen.

Beide laatstgenoemde komen ten Oosten van de kampong Tandjoeng Palapi bij elkaar, terwijl de Talaoe een weinig benedenstrooms bij genoemde kampong samenvloeit.

Hierna stroomt de rivier in Westelijke richting onder den naam van Salomaradja of Ogodako tot aan zee, waar zij uitmondt bij de kampong Kapateang.

Deze rivier is voor vrij groote prauwen (met een laadruimte van ongeveer 5 picol) tot aan de kampong Koili te bevaren, welke eenige uren stroomopwaarts gelegen is. Verder kan men met een kleine sampan de kampongs Saloegan, Lampasioe en Talaoe aan de gelijknamige zijtakken gelegen, bereiken.

De Salo Tinabogan bestaat uit twee takken, welke beide aan de boekit Tinabogan ontspringen en in Noordelijke richting stroomende, bij de kampong Tinabogan samenvloeien, waarna ze midden door deze kampong vloeit en in zee uitmondt.

De Salo Tamboeng ontspringt aan de boekit Daleo en stroomt vervolgens in N. W. richting naar de kampong Tamboeng, waar ze in zee uitmondt.

De Salo Binontoang ontspringt aan de boekit Binontoang en mondt in zee uit bij de kampong van dien naam. Deze laatstgenoemde rivieren zijn meestal voor prauwen niet te bevaren; slechts is het mogelijk met een kleine sampan van de monding een $\frac{1}{4}$ uur stroomopwaarts te varen.

Daarentegen zijn deze en andere stroompjes te gebruiken voor de bevoeding der vlakten, waardoor zij loopen, voor den aanleg van sawahs. De hoeveelheid water in deze rivieren is daarvoor meestal voldoende aanwezig.

Aangezien echter bijna alle rivieren in dit landschap bergstroompjes zijn, d. w. z. dat zij niet door noemenswaardige vlakten stroomen, is er op haar watervoorraad niet veel staat te maken en is deze zeer verschillend in drogen en natten tijd.

Thans treft men reeds op eenige gedeelten der bovengenoemde vlakten sawahs aan, welke bijna alle in bezit van Boegineezen zijn, n.l. bij Banagan, Mamalaog, kampong Baroe, Libo en Kapasa. Met den aanleg van deze sawahs gaat men, vooral op aandrang van het Bestuur, steeds voort en zullen de daarvoor geschikte vlakten langs de kust gebezigt worden.

De grond is voor den sawahaanleg goed geschikt, n.l. het gedeelte der vlakten hetwelk tegen den voet der bergen aanligt.

Langs de kust ligt over het algemeen een strook zandgrond, een weinig steenhoudend, terwijl meer landwaarts, tengevolge van aanslibbing door de rivieren, eene vermenging van zand met klei is ontstaan, welke vruchtbaar is en zich uitstekend leent voor allerlei cultures.

IV. BOSSCHEN.

Over het algemeen zijn de bergen in dit landschap dicht met bosch begroeid. In de vlakten zijn reeds groote uitgestrektheden gebruikt voor aanplant van klapperboomen en andere cultuurgewassen.

Overigens bevindt zich ook hier bosch.

Voor het aanleggen van ladangs worden stukken bosch geveld, welke gedeelten echter in verhouding tot het geheele boschterrein (de bevolking toch is zeer schaarsch) onbeduidend kunnen genoemd worden.

Door het bestuur is de bevolking het nut voorgehouden van het planten van kapok, pinang en djarakboomen op de ladangs, welke wenken door sommige ladaangbezitters worden opgevolgd.

In de bosschen treft men uitstekende soorten timmerhout aan, o. a. een soort ebbenhout, palapi dama-dama.

De bevolking echter maakt weinig gebruik van dit hout (timmerlieden zijn hier bijna niet) en maakt voor huizenbouw liever gebruik van ingevoerde planken enz. uit Singapore en van Borneo.

Ook boschproducten leveren deze wouden in groote hoeveelheid op, zooals rotan, waarvan o.a. 12 soorten bestaan n.l. tengka, ronti, saloempia, malike, danni, batoe, tjalla, lanau, poeloe, ombolo, taimanoe en saboe.

De prijzen hiervoor zijn thans niet zoo hoog als een jaar geleden.

Verder mengkoedoe, hetwelk ook, doch in geringe hoeveelheid, wordt aangeplant. De prijs is *f* 10.— per picol.

Damar wordt zeer weinig verzameld in deze streken. Hiervoor moeten langdurige tochten in het gebergte gedaan worden; vooral het vervoer van dit product naar de kustplantsen is zeer bezwaarlijk. Daarom verzamelt de bevolking liever rotan en andere gemakkelijk te verkrijgen producten.

De prijs van de damar is hier thans ongeveer *f* 12.50 per picol.

Door de jacht worden huiden van herten enz. en hoorns verzameld, welke een willig uitvoerartikel zijn.

Ook timpaesoe wordt verzameld, voornamelijk in het landschap Dampal, en wordt verhandeld tegen een waarde van ongeveer *f* 12.50 per honderd stuks kleiren.

V. WEERSGESTELDHEID.

Een scherpe belijning van Oost- en Westmoesson bestaat hier niet. Bijna het geheele jaar door valt hier met grootere en kleinere tussehenpoozen regen. Hierdoor is het klimaat nogal vochtig.

De regenval bedraagt hier gemiddeld 175 m.M. per maand.

VI. WEGENSTELSEL.

Het verkeer tussehen de kampongs onderling geschiedde hier vroeger hoofdzakelijk over zee, aangezien de kampongs bijna alle aan zee gelegen zijn. Eerst in den laatsten tijd heijvert het bestuur zich deze kampongs ook door landwegen te verbinden, welken aanleg door heerendienstplichtigen geschiedt. Aangezien deze hier echter in verhouding tot lengte van het wegennet in zeer gering aantal aanwezig

zijn, is het werk aan deze wegen ook zeer gebrekkig.

Bovendien is de aanleg van wegen hier nog een onbekende kunst, zoodat dikwijls zwaar en langdurig werk nutteloos blijkt.

Aangezien ook nu nog het verkeer voornamelijk over zee geschiedt, mag het slechts in de bedoeling van het Bestuur liggen de kampongs voorloopig te verbinden door een goed, verhard breed pad. Dit zal ook met een gering aantal heerdienstplichtigen onderhouden kunnen worden, en bovendien meer dan voldoende zijn voor de behoefte. Het vervoeren toch van producten gaat veel sneller (vooral door de groote laadruimte van een vaartuig) over zee dan over land. Vervoermiddelen als grobaks en dergelijke bestaan hier niet en zullen ook, aangezien de weg meestal over zeer geaccidenteerd terrein loopt, bezwaarlijk te gebruiken zijn. Voor voetgangers en ruiters is een breed pad voldoende.

Dit zou later, indien ook het achterland in cultuur komt, verbreed kunnen worden.

Bij eene verbinding van de kampongs door een landweg loopt deze weg dus langs de kust en kan hier en daar hoeken en kapen afsnijden. Op eenige plaatsen is het echter onmogelijk, zonder andere kunstbewerkingen een weg aan te leggen, wegens uitgestrekte moerassige moddervlakten, door stroompjes doorsneden, zooals o. a. tusschen de kampongs Keko en Lalos en tusschen Daligi en Langitan.

Hier zal de weg meer landinwaarts verlegd moeten worden, of de weg zelf opgehoogd.

De bruggen en duikers in deze wegen door de bevolking gebouwd, zijn nog onvoldoende. Nog verscheidene moeten er tot stand komen, wil het verkeer tusschen de kampongs onderling zonder bezwaren kunnen plaats hebben.

VII. BESCHRIJVING VAN DE LIGGING DER KAMPONGS.

De kampongs in dit landschap liggen ongeveer alle aan de kust bij de monding van een riviertje, met uitzondering

van eenige gehuchten aan den bovenloop van de Salomaradja en die der Toradja's, welke meer het binnenland in, in het gebergte liggen.

VIII. GEOLOGISCHE BOUW.

Naar verondersteld mag worden, is de bodem hier rijk aan mineralen; doch tot nu toe zijn, voorzoover bekend, nog geene ernstige pogingen gedaan voor de winning daarvan.

Vergunning tot mijnbouwkundige opsporingen werd gegeven aan verscheidene personen, welke echter reeds gedurende de laatste jaren daarvan geen gebruik hebben gemaakt.

Vroeger werd door de bevolking vrij veel werk gemaakt van het verzamelen van goud, hetgeen als stofgoud en in gedegen toestand voorkwam, vooral aan den bovenloop van de Saloemaradja.

Ook op andere plaatsen hield de bevolking zich hiermede bezig, zooals bij de Lontirivier en Boenga.

Thans wordt deze bezigheid bijna niet meer ter hand genomen, aangezien men meer heil ziet en geregelde resultaten meent gevonden te hebben bij den aanplant van klappers en het verzamelen van boschproducten. Alleen nog ouden van dagen, welke het bedrijf vroeger ook reeds uitoefenden, gaan hiermede zoo nu en dan voort, doch de opbrengst is zeer gering. Bij dezen arbeid maakt men of gebruik van de doelang, of men spoelt op plaatsen waar men verneemt goud te zullen aantreffen door een aangebrachte waterleiding de bovenste aardkorst weg, om daaronder naar deze stof te zoeken.

Het goud in den handel gebracht, heeft dan eene waarde van *f* 4.— per gewicht van een kwartje.

Zwavel komt wel voor, o.a. bij Tinabogan, doch van de verzameling wordt geen werk gemaakt.

Hier vindt men ook warme minerale bronnen, welke, naar men zegt, geneeskrachtig zijn. Lijders aan huidziekten in de nabijheid maken hiervan dan ook wel gebruik,

zij die wat verder af wonen, vinden het echter overbodig zich daarheen te begeven om genezing te zoeken.

IX. DIERENWERELD.

In het wild leven zwijnen, babi roesa, anoewang (klein wild rund) timpoesoe (moskuskat), herten en apen, terwijl de monding der rivieren veelal onveilig gemaakt wordt door krokodillen.

Behalve de gewone, ook elders voorkomende vogels bevinden zich hier groote troepen duiven en papagaai-soorten.

Bij Ogotoea heeft men eetbare vogelnestjes aangetroffen doch in geringe hoeveelheid; de nestjes moeten ook van mindere kwaliteit zijn.

B. BEVOLKING.

I. DE OORSPRONKELIJKE BEWONERS, DE HEDENDAAGSCHE BEWONERS.

De bevolking bestaat uit twee groepen, n.l.

1. zij, die van oudsher in dat land gewoond hebben;
2. zij, die zich daar in den loop der tijden zijn komen vestigen.

Tot de 1ste groep behooren de Tolitoliërs, de Dondoërs en de Toradja's, terwijl tot de 2de groep gerekend worden de Boegineezen, Badjo's, Kailiërs, Tomalasa en enkele Mandareezen en Gorontaloëezen.

De bevolking van het landschap Dampal behoort tot denzelfden stam als het volk van Dampelas, een landschap behoorende tot Banawa. Tusschen deze beide landschappen ligt Sodjol met eene bevolking, welke dezelfde taal spreekt als die van Tinombo n.l. het „laoetje," terwijl de beide bovengenoemde landschappen het „diang" spreken.

1. De Tolitoliërs bewonen de streek tusschen Sikotong en het landschap Bwool. Hun taal is het „gega", welke taal eveneens gesproken wordt door een stam in Maoetong aan de Tominibocht bij Bolano.

De Dondoërs behooren tot denzelfden stam als de bevolking aan de Tomini-bocht. Hun taal wordt naar de ontkenning „tiadje” genoemd.

Zij bewonen de kuststreken van af de baai van Banaga tot aan Sikotong, hetwelk ten noorden van de Salomaradja gelegen is. Zij zijn dus gevestigd in de landschappen Laisi, Malomba, Tinabogan en Salo Maradja.

De Toradja's wonen in het Noordelijk gedeelte van het eigenlijke Tolitoli o. a. in Tende, Badjoegang, Binontoang en spreken evenals de Dondoërs het „tiadje”.

Oorspronkelijk waren de Tolitoliërs de kustbewoners en de Dondoërs de bergbewoners. De verhouding tusschen beide stammen is steeds een goede geweest, met uitzondering van een kleinen twist, waarvan de overleveringen gewag maken, tengevolge van een huwelijk tusschen den mardika van Tolitoli met eene Dondosehe vrouw.

De Dondoërs echter, als bergbewoners in beschaving bij de Tolitoliërs achterstaande, en meer eenvoudig van karakter dan dezen, hebben zich een zekere suprematie van de Tolitoliërs moeten laten welgevallen.

De Toradja's, waarvan nog verscheidenen heidenen zijn en een zwervend leven leiden, staan in beschaving ten achter bij de twee eerstgenoemde stammen.

2. De Boegineezen onderscheiden zich door hunne meerdere ontwikkeling van de overige inlandsche bevolking. Het zijn meestal handelaars, welke van de bevolking de boschproducten opkopen en importartikelen over het land verspreiden. Bovendien zijn zij in het bezit van klappertuinen en sawahs, waardoor zij een zekere welvaart genieten.

Voornameijk zijn zij gevestigd te Banaga, Sitadong, Boentoli, Kampong Baroe, Malosang, Tende, Badjoegang en Lingadang.

De Badjos, een zeevarend volk, zijn bijna overal langs de kust te vinden. Ze leven in prauwen en bestaan van visscherij.

Op sommige plaatsen hebben zij zich aan den wal gevestigd (voornamelijk peranakan Badjos) en leggen dan ook klap-pertuinen aan en houden zich onledig met het zoeken van boschproducten. Dit geschiedt o.a. te Saloempagar, Långadang, Geloempang, Kapasa en op het eilandje Tampelekaug. Van deze Badjo's worden onderscheiden de Badjo-peranakan, welke geboren zijn uit huwelijken van Badjo's met vrouwen van andere stammen.

De Kuliërs, die aan de Paloebai thuis behooren, schijnen niet Noordelijker te zijn getrokken dan tot het landschap Laisi. Zij spreken het „Ledo“.

De Tomalasa wonen in klein aantal te Liborang ten Noorden van de baai van Banagang en ten Zuiden van den hoek Babandji en verder op het eiland Sunatang.

De taal der Tomalasa is het „daoe“. Boven Kasimbar en Santigi aan de Tominibocht wonen ook Tomalasa.

Mandareezen en Gorontaloezen nemen onder de vreemdelingen eene onbeduidende plaats in. Zij zijn n.l. slechts in gering aantal te vinden in Sinabaga en Sioman.

Tot de vreemdelingen behooren ook de Chineezen en Arabieren, welke zich hoofdzakelijk in kampong Baroe gevestigd hadden.

II. STATISTIEKE GEGEVENS.

Het aantal zielen van dit landschap bedraagt ongeveer 8538 waarvan 3610 belastingplichtigen.

De Kampong Lempeng bezit 148 zielen, Pene 54, Siwesa 39, Ogotoea 198, Bambapoela 100, Babandji 90, Sematang 30, Tampelekaug 45, Patoempoela 60, Tompo 90, Banagang 456, Saloemba 209, Loewok 25, Mesing 23, Li Borang 13, Laisi 333, Malomba 295, Tinabogang 373, Kampong Baroe 605, Malosong 159, Panasakang 25.

Het aantal zielen der Arabieren is 69 en dat der Chineezen 41.

III. GEZONDHEIDSTOESTAND.

Is over het algemeen nog al gunstig. In vroegere jaren waren de verwoestingen, welke de pokken alhier onder de bevolking aanrichtten, zeer groot. Deze zijn den laatsten tijd gering, waartoe de vaccinatie het hare ook bijbrengt. Ook cholera deed velen sterven. Thans heerscht deze ziekte ook niet meer zoo hevig.

Malaria en buikziekten komen ook voor, doch niet in hevige mate.

Sterftcijfers ten gevolge van deze ziekte zijn niet op te geven, aangezien daarvoor geene gegevens bestaan.

De bevolking heeft hare eigen geneesmiddelen tegen bovengenoemde ziekten, terwijl in verscheidene kampongs tando's, een soort doekoens, aanwezig zijn, van wie echter, zooals begrijpelijk is, niet altijd geneeskraft uitgaat.

Waar dit mogelijk is, wordt der bevolking Europeesche geneesmiddelen verstrekt.

IV. KARAKTER.

De Tolitoliërs zijn een kalm goedig volk, hetwelk, vooral door de gemakkelijke wijze, waarop men hier in zijn levensonderhoud kon voorzien, liever lui is dan moe, in ieder geval geen arbeid zal verrichten, welke niet strikt noodzakelijk is.

De Dondoërs en andere stammen van dit landschap komen in deze karaktertrekken vrijwel met de Tolitoliërs overeen, doch men vertelt van de Dondoërs dat dezen meer wraakzuchtig zijn.

De Toradja's zijn, aangezien zij meer afzonderlijk leven, een weinig schuw.

De Boegineezen betoonen meer ijver dan de oorspronkelijke bewoners vooral op het gebied van handel en landbouw.

V. GODSDIENST.

Met uitzondering van een gedeelte der Toradja's zijn alle bewoners belijders van den Mohammedaanschen godsdienst.

Deze godsdienst zou hier door een zekeren datoe Bandang van uit de Molukken zijn ingevoerd. Doch zooals gewoonlijk is deze godsdienst ook hier niet in zijn geheel doorgedrongen en worden slechts enkele niterlijkheden daarvan in acht genomen, terwijl Arabieren en hadji's een zekere vereering genieten.

In hun hart is men echter heiden gebleven.

Het aantal moskeeën is zeer gering; men treft te Naloe een misdjid aan en te kampong Baroe, Lakoang, Binontoang en Banagang een langgar.

Het getal hadji's, meest bewoners van eigenlijk Tolitoli, bedraagt 70.

Onder de Dondoërs treft men geene hadji's aan.

Onder de Toradja's, welke nog een zwervend leven leiden, bevinden zich nog heidenen. Hun godsdienst bepaalt zich tot het aanbidden van geesten en levenlooze voorwerpen. Hunne priesters en priesteressen (bisoe, balians) zijn de tusschenpersonen tusschen goed- en kwaadgezinde goden of geesten welke rivieren, bergen of hoopen bewonen, en de menschen; deze geesten moeten gunstig gestemd worden voor den mensch, opdat deze niet door hen benadeeld zal worden met ziekten of ongeluk.

Genoemde priesters en priesteressen worden ook wel door andere stammen, welke den Mohammedaanschen godsdienst belijden, bij feestelijke gelegenheden uitgenoodigd om door hun dans en zang de booze geesten te verjagen.

Tot voor enkele jaren werden alhier door de Toradja's nog wel sneltochten ondernomen, waarvoor zij zich van het gebergte naar de vlakten begaven.

Thans echter, waarschijnlijk uit vrees voor het Gouvernement, waarvan zij den laatsten tijd alhier meer machtsontwikkeling hebben gezien, komen deze niet meer voor.

Ter gelegenheid van allerlei gebeurtenissen, b. v. ziekten, welke n. l. veroorzaakt worden door het ontvoeren van de ziel door booze geesten, en ook om de zielen der afgestorvenen

gunstig te stemmen, opdat zij den levenden geen nadeel zullen berokkenen, worden offerfeesten gehouden.

VI. HISTORISCH OVERZICHT.

Het landschap Toli-Toli ressorteerde vroeger onder de residentie Menado. Ter betere bestrijding echter van de zeerooverij werd het in het jaar 1858 aan het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden toegevoegd, in welks wateren zich toen een sterk bezet maritiem station bevond, terwijl te Laboan Dedeh, gelegen in de nabijheid van kampong Baroe, ten behoeve daarvan, steenkolenloodsen werden opgericht.

In datzelfde jaar werd tevens een politiek contract met den toenmaligen radja, genaamd Bantilan Sapiroedin, en de „Hadat” gesloten ter bevestiging van het Gouvernements gezag aldaar. Aangezien echter de aanraking met dit landschap zeer oppervlakkig was, kon van naleving der bepalingen van dit contract geen sprake zijn.

Sedert 1862 werd het Gouvernement aldaar vertegenwoordigd door een Posthouder, die na 1895 vervangen werd door een Civiel Gezaghebber, tevens belast met het toezicht op het steenkolenstation te Laboan Dedeh. Dit station werd opgeheven in 1899 en is thans een recherchepost.

In het jaar 1867 verzocht Bantilan Sapiroedin wegens onderdom en ziekelijkheid aan het Gouvernement om het bestuur over dit landschap te mogen nêrleggen en overdragen op zijn zoon Abdul Hamid.

Ofschoon dit in strijd is met de adat van deze streken, n.l. dat een radja nog bij zijn leven door een ander opgevolgd wordt, werd Abdul Hamid vd. toch zijn opvolger, hetgeen dus ten gevolge moest hebben, dat Abdul Hamid slechts in schijn over Toli-Toli regeerde en inderdaad de afgetreden radja het gezag voerde.

Was voorheen de bemoeienis van Gouvernementswege met de aangelegenheden van het landschap weinig intensief, in den laatste tijd is echter een geheel nieuwe toestand

ingetreden door de meerdere machtsontwikkeling van het Gouvernement in bijna geheel Celebes.

Eene nieuwe politieke overeenkomst werd gesloten n. l. de z.g.n. „korte verklaring“, terwijl het Europeesch bestuur gereorganiseerd werd en zich beter deed gelden tegenover het Inlandsch zelfbestuur.

Hierdoor werd het ook mogelijk meer door te dringen tot den inwendigen toestand van land en volk en kon opgetreden worden tegen willekeur van de radja's, welke veelal de toeneming van welvaart der bevolking in den weg stond.

Toli-Toli werd weder aan de residentie Menado toegevoegd en ressorteerde onder de afdeling Midden-Celebes.

Korten tijd geleden stierf Abdul Hamid vd. en werd als radja opgevolgd door zijn broeder Hadji Ismail, die thans nog bestuurder is.

VII. BESTUUR.

Het eigenlijke Toli-Toli, waaronder verstaan wordt het gebied tusschen de rivier van Lakoeang en de kampong Sikotong, staat direct onder den radja, welke te Naloe verblijft houdt, en die ook wel Sultan van Toli-Toli genoemd wordt.

De inlandsche titel is Kalangan.

De erfopvolging dezer radja's is aldus geregeld, dat na den dood van den bestuurder het oudste aanwezige familielid hem opvolgt. Meestentijd is dit de jongere broeder, en bij niet bestaan van zulk een familielid, de oudste zoon.

De Tolitoliërs en de overige stammen moesten vroeger van de ingezamelde boschproducten een tiende gedeelte aan hunne radja's afstaan. Ook waren zij verplicht hem met geld en voeding bij te staan, indien zij feest vierden.

Een geregelde belasting van *f* 2.— per huisgezin werd ook ten behoeve van den radja geheven.

Verder waren zij verplicht eenige diensten te presteeren, o.a. hun hulp te verleen en bij den aanleg van tuinen en bij

den bouw hunner woningen, waarvoor zij ook materialen moesten verstrekken.

Bij het overlijden van den sultan van Toli-Toli werden door de landschappen Laisi, Malomba, Tinabogan, Saloemadja en Dampal als rouwgeschenken wit goed, rijst en geld aangeboden, waarmede zij tevens dus hunne onderworpenheid aan dezen sultan te kennen gaven.

Waren dus, zooals bovenbedoeld, de heerendiensten door de bevolking te presteeren ongeregeld en zuiver in het belang van den radja en diens familie, thans zijn deze diensten geregeld, en worden slechts gevorderd ten algemeenen nutte.

Van een bepaald inkomen dat de radja genoot, was vroeger ook geen sprake.

Behalve toch, dat hij de bovenbedoelde diensten en belasting ontving en allerlei aanbiedingen in geld en goederen, beschouwde hij bovendien de bezittingen zijner onderhoorigen als zijn eigendom en kon daarover vrij beschikken.

Ook dit inkomen is thans geregeld en vastgesteld door het landschap zelve.

Door deze praktijken der radja's kon het niet anders of de bevolking moest onverschillig worden. Had men b. v. een goeden rijstooft gemaakt, zoo was men er bijna zeker van, dat de radja zich hiervan een groot gedeelte zou toe-eigenen, hetgeen velen den lust benam rijst te planten, en hen dwong zich slechts met djagong te voeden.

De radja van Tol-Toli oefent ook een suprematie uit over de andere stammen van dit landschap, hierboven genoemd.

Onder den radja, behooren tot het centrale bestuur de radja moeda, de djogoegoe, de sjahbandar, de kupitan laut, de todaka's, majoors, kapitan radja, anak kapoeno's en soelen.

Hun werk is om den radja zooveel mogelijk bij te staan, niet om bevelen te geven.

Zij worden door den radja benoemd. Hun ambt gaat meestal over op hun oudsten zoon. De helft van de ontvangsten van den radja werd onder deze waardigheidsbekleeders

verdeeld. Ook dit is thans door het landschap geregeld.

De overige stammen hebben hunne eigene radja's (Olongiangs) die de suprematie van Toli-Toli erkennen.

Zulke olongiangs vindt men in Laisi, Malomba, Tiuhogan en Salomaradja.

De radja van Dampal wordt mardika genoemd.

Aan het hoofd der kampongs staan z. g. n. kapala's. De kamponghoofden van Tende, Sioma, en Malalang worden echter respectievelijk Kapitan, Djogoegoe en Sjahbandar genoemd.

Het landschap Laisi wordt bestuurd door den olongean en den radja moeda. Deze laatste is volgens de oude adut niet ondergeschikt aan den radja van Laisi.

Het gebied van deze radja moeda strekt zich uit van Tandjong Sandjangan tot de onderkampong Balangbigoe en de eilanden Sematang en Tampelelang.

Het hoofd van het wel eens als Gouvernementsgebied beschouwd gedeelte, gelegen tusschen den Boeloeberg Labean Dede, den Boeloe kampong Baroe, den Boeloe Samboelengang, de rivier van Lonte en de baai van Toli-Toli, heeft den titel van kapala. Het onderhoofd heet „ado”.

De Boegineezen en de in Sioman en Tampelelang woonachtige Badjo's staan onder hunne eigene hoofden, doch zij zijn verplicht rekening te houden met de inheemsche hoofden van het land, waar zij zich gevestigd hebben.

De hoofden der Boegineezen heeten kapala, die der Badjo's respectievelijk djogoegoe en kapala.

De hoofden der kampongs worden door den radja benoemd.

Tegenwoordig genieten zij 10% van de geinde inkomstenbelasting.

VIII. FINANCIEWEEZEN.

Zooals reeds vermeld is, deden de radja's vroeger allerlei heffingen welke thans echter zijn afgeschaft.

De radja en andere rijks grooten ontvangen een vast

inkomen, zooals de radja moeda, djogoegoe en majoor welke respectievelijk een maandelijksche tegemoetkoming ontvangen van *f* 150, *f* 60, *f* 25 en *f* 5.

Van de bevolking wordt eene belasting geheven bedragende 3% van hun jaarlijksch inkomen, hetwelk in dit landschap ruim *f* 17000.— opbrengt. Deze som, de z.g.n. inkomstenbelasting, wordt in de landschapskas gestort, welke in eigen beheer is, en waaruit de noodige uitgaven ten behoeve van het landschap bestreden worden.

De Gouvernementsonderdanen betalen hoofdelijke belasting en verder personeele belasting en die op het bedrijf enz., welke uiteraard niet in de landschapskas doch in 's Landskas gestort worden.

De aanslag der inkomstenbelasting en hoofdelijke belasting geschiedt door den Civiel Gezaghebber met de betrokken hoofden, terwijl deze hoofden zorgen voor de inning daarvan.

Voor de inning van de hoofdelijke belasting ontvangt het hoofd 7% en voor de inning van de inkomstenbelasting 10% van de geinde belastinggelden.

IX. RECHTSPRAAK.

In den ouden tijd spraken de radja's en de sterksten recht.

De straffen bestonden grootendeels uit het opleggen van eene boete. Kan deze niet betaald worden, dan verbond de veroordeelde zich om voor een bepaald aantal jaren als pandeling bij de rechtsprekers te werken.

Ook werd de doodstraf toegepast. De ter dood veroordeelde werd dan geslacht of gekrist.

Meestal was men echter zijn eigen rechter n.l. in zoover, dat men bij onbevonden heelediging, schade of andere euveldeeden, zijn tegenstander door sluipmoord uit den weg ruimde.

Was de zaak, die berecht werd, niet te bewijzen, dan werd een eed opgelegd, welke op deze wijze werd nitge-

zwoeren: „als ik onwaarheid spreek, dan zal ik niet lang meer leven”.

of

„dan zal mijn ziel niet bij die mijner voorvaderen komen”.

Tegenwoordig wordt over Gouvernementsonderdanen in overtredingszaken en kleine civiele gedingen recht gesproken door den Magistraat te Toli-Toli, en over de onderdanen van het Zelfbestuur door een rechtbank, bestaande uit den Radja, Radja moeda, djogoegoe en sjahbandar ten overstaan van den Civiel Gezaghebber. Zooveel mogelijk worden de straffen in overeenstemming gebracht met die beheerscht door hedendaagsche Europeesche begrippen.

Het aantal strafzaken welke voorgebracht worden, is hier gering, n.l. in het jaar 1908 zes, waarvan twee diefstal- en een moordzaak.

Civiele vorderingen worden meestal ingesteld tengevolge van het niet betalen van schulden voortspuitende uit handelstransacties.

Van deze civiele vorderingen werden er in 1908 vier ingediend.

X. POLITIE.

De bevolking van dit landschap over het algemeen kalm en goedig van karakter, is oorzaak dat de rust en orde alhier slechts weinig te wenschen overlaat.

Groote misdrijven komen slechts zelden voor.

En waar diefstal, rooverij en brandstichting vroeger wel voorkwamen, mag dit voornamelijk geweten worden aan het wanbestuur der radja's. Van diefstal vooral werd vrij veel werk gemaakt, omdat deze bestuurders een deel kregen van den buit, zoodat de misdadigers ongestraft hun bedrijf konden voortzetten.

Thans echter bestaan deze toestanden, door de meerdere contrôle van het Gouvt. op de handelingen der radja's, niet meer.

Slechts met uitzondering van enkele kleine overtredingen wordt de orde zelden door eenig misdrijf verstoord.

XI. SLAVERIJ EN PANDELINGSCHAP.

Zooals reeds vermeld, bloeide in vroeger jaren alhier een slavenhandel, welke, aangezien zij groote voordeelen afwierp, ook door de radja's werd gesteund, en bevorderd.

Slechts door krachtdadig optreden van den kant van het Gouvernement is hieraan een einde kunnen gemaakt worden.

Vooraf Boegineezen waren in dezen handel betrokken, die slaven opkochten en vervoerden naar de Oostkust van Borneo en andere streken van Celebes.

Het aantal slaven hier was niet groot en vooral Boegineezen waren het, die dezen in bezit hadden.

Thans nadat deze slaven en pandelingen geregistreerd waren, zijn zij allen reeds vrij met uitzondering van een, die eerst in 1911 vrij zal zijn.

XII. WONINGEN EN DORPEN.

Het grootste gedeelte der bevolking woont in dorpen bijeen. Doch velen hebben zich ook in de nabijheid daarvan te midden van hunne aanplantingen nedergezet.

De oorspronkelijke dorpen vertoonen niet den minsten aanleg en regelmaat.

De huizen zijn naar ieders eigen verkiezing neergezet. De meeste huizen zijn zoo dicht mogelijk aan zee gebouwd, terwijl andere meer landwaarts gelegen zijn bij de klapperaanplantingen. De grond waar deze huizen staan, is verder bezet met klapperboomen en andere gewassen, terwijl de huizen onderling verbonden zijn door voetpaden.

Den laatsten tijd wordt op aandrang van het Bestuur meer werk gemaakt van regelmatigen huizenbouw en aanleg van wegen binnen de kampongs.

Bijzondere gebouwen staan er meestal niet in de kampongs, behalve in enkele daarvan een mosdjid.

De huizen zijn alle van hout opgetrokken en staan op palen. Naar gelang van den rijkdom van den bezitter, is dit hout bewerkt of gewoon rondhout. Voor de deur der woning, welke men meestal op zijde daarvan aantreft, bevindt zich veelal, eveneens op palen, een bijhouwzel zonder dak of wanden, met een vloer van bamboelatten of takken vervaardigd. Door middel van een trap of ladder bereikt men dit gedeelte en van hier treedt men door de deur de woning binnen.

De vloer is meestal van bamboelatten vervaardigd, bij meervermogensden van planken. De wanden bestaan uit roembia of nipabladeren of planken, terwijl ook het dak bedekt is met genoemde bladeren atap.

Meestal heeft eene woning van eenig aanzien eene zoldering en dient deze zolder daar voor bewaring van allerlei goederen.

De woning bestaat verder uit een of meer vakken, met de keuken bij den ingang.

Bij sommige woningen bevindt zich de keuken in een uitbouwzel dat achter is aangebracht.

De woningen der zwervende Toradja's zijn lage hutten van een meter hoogte met een rieten dakje, zonder omwanding. De inwendige ruimte is ternauwernood voldoende voor twee personen.

De Boegineezen en andere van elders gekomen stammen hebben zich in de kampongs der oorspronkelijke stammen nedergezet. Over het algemeen bezitten de Boegineezen solieder en ruimer gebouwde huizen dan de overigen.

De Badjo's leven meestal op zich zelf te midden hunner stamgenooten en bouwen eigen kampongs.

Velen ook bezitten geene woningen en leven in prauwen, terwijl zij zich tijdelijk, voor de vischvangst, langs de kust in paalwoningen vestigen.

De Badjo peranakan hebben zich grootendeels op den vasten wal gevestigd en leven bij de oorspronkelijke bewoners in huizen als deze bezitten.

Op ladangs en andere tuinen bevinden zich kleine huisjes, waar de bezitters tijdelijk wonen voor de bewerking en bewaking van hunnen aanplant.

Deze huisjes zijn zeer primitief van wildhout opgetrokken.

XIII. KLEEDERDRACHT.

Zoowel de oorspronkelijke bevolking als de andere stammen volgen de kleederdracht der Boegineezen.

De mannen dragen een lange of korte broek, een sarong, een baadje, en een hoofdoek. Sommigen dragen ook in plaats van dit laatste kleedingstuk een koepiah of muts.

De vrouwen zijn gekleed in een nauwsluitend baadje, een sarong en soms ook een bowoong (sluier) om het hoofd te bedekken.

Als versierselen dragen zij vingerringen, voetringen, armbanden, oorknopjes, en halskettingen van kralen of edel metaal vervaardigd.

In vroeger jaren droegen de Toradja's eigen gemaakte kleederen van boomsehors. Thans dragen allen ingevoerde kleedingstukken als de overige stammen.

XIV. BEWAPENING.

De oorspronkelijke eigene wapens bestonden uit de lans, het hakmes, de kris en het blaasroer. Nog altijd zijn deze wapens in gebruik, terwijl er tevens ook gebruik gemaakt wordt van ingevoerde wapens, vooral schietgeweer.

In oorlogstijd gebruikte men vroeger ook wel lila's; dezen oorlogstijd kent men hier bijna niet; de stammen hebben reeds sedert langen tijd in goede verstandhouding met elkaar geleefd. Slechts moest zoo nu en dan eens tegenweer worden geboden aan Toradja's die een sneltocht ondernamen

XV. FAMILIE-INRICHTING.

Zoowel in als buiten den stam worden huwelijken gesloten.

Bij het voltrekken van huwelijken komt nog grootendeels de adat ter sprake, doch wordt ook de Islam daarbij gevolgd.

Het sluiten van een huwelijk wordt bepaald door de wederzijdache ouders.

De ouders van den toekomstigen bruidegom verzoeken bij de ouders van het meisje om haar hand voor hun zoon. Bestaan hiertegen geene bezwaren, dan wordt daarna de bruidschat bepaald, waarvan de grootte afhangt van rang en stand. De hoogste bruidschat (n.l. die der radja's) is *f* 1000.— en daalt successievelijk af, totdat ze voor den gewonen kleinen man is vastgesteld op *f* 100.— Een gedeelte daarvan wordt meestal betaald in contanten, het overige met goederen of vee.

Dikwijls wordt een meisje reeds op zeer jeugdigen leeftijd verloofd. De ouders van dat meisje hebben dan meestal een stilzwijgend recht op onderstand en hulp van de ouders van den jongen, zoolang deze verloving duurt en wordt hiermede bij de voltrekking van het huwelijk rekening gehouden ten opzichte van den bruidschat.

Het sluiten van het huwelijk gaat met de noodige feestelijkheden gepaard, waarbij bruid en bruidegom tentoongesteld worden aan de kampongenooten.

De voltrekking geschiedt volgens de regels van den Mohammedaanschen godsdienst.

Bij het huwelijk van Badjo's wordt bruid en bruidegom na de voltrekking daarvan in prauwen uitgeleide gedaan, waarna men het jonge paar eenige dagen aan hun lot overlaat. In een prauw gezeten, zwerft het dan eenige dagen rond langs de kust, om daarna weër in de kampong terug te keeren.

Door het huwelijk worden de bezittingen van man en vrouw ook vereenigd. Alleen de kleederen en versierselen der vrouw blijven haar eigen bezittingen en vervallen meestal na overlijden aan hare familieleden.

De vrouw is den man behulpzaam bij zijn arbeid op de ladangs en in de tuinen en heeft zodoende haar deel in het onderhoud van het gezin.

In huis houdt zij zich onledig met het bereiden van het voedsel en het weven van sarongs.

Huwbare meisjes worden zooveel mogelijk van jonge mannen en vreemdelingen verwijderd gehouden.

Echtscheiding komt vrij veel voor om verschillende redenen. Deze scheiding geschiedt volgens den Mohamednaanschen godsdienst. De man spreekt n.l. de talak uit.

Binnen een jaar na de geboorte van een kind heeft de plechtigheid van het haarknippen plaats, n.l. op den 7den dag na de geboorte of later. Deze plechtigheid gaat gepaard met een grooter of kleiner feest naar mate van het aanzien der ouders.

Bij vorstelijke personen worden daarbij lila's afgeschoten, hetwelk ook geschiedt als een jonge vorstentelg na de geboorte het eerst gebaad wordt, hetgeen geschiedt door 40 of minder jonge vrouwen in feestdos gekleed.

Het kind ontvangt dan ook eenen naam, welke echter vervangen wordt door een anderen bij de besnijdenis, welke naam hij meestal behoudt tot zijn dood, uitgezonderd wanneer men bij voortdurende ziekte van het kind het geven van een anderen naam noodzakelijk acht.

Het verminken van de tanden is voor een meisje voor haar huwelijk noodzakelijk. De bewerking is echter niet altijd dezelfde en hangt af van de meerdere of mindere kracht van het kind.

Bij kinderen van het manlijk geslacht is deze operatie niet bepaald noodig en worden de tanden slechts gelijk gemaakt.

Bij echtscheiding der ouders volgen de kinderen, indien zij nog jong en de moederlijke zorgen nog noodig hebben, de moeder. Zijn zij reeds grooter, dan kunnen zij zelf kiezen bij wie zij willen inwonen.

Na den dood wordt het lijk, in navolging van de regelen door den Mohammedaanschen godsdienst voorgeschreven, behandeld en begraven terwijl daarbij meestal een maaltijd, als sedekah, wordt gehouden.

Dat er eene doodenvereering bestaat, blijkt duidelijk uit de graven, welke door familieleden vrij goed worden onderhouden en waarbij zoo nu en dan geofferd wordt.

Het erfrecht wordt voornamelijk beheerscht door den Islam.

Volgens de adat echter worden de bezittingen der ouders gelijkelijk onder de kinderen verdeeld, hetgeen in strijd is met de voorschriften van den Islam, waarbij de mannelijke leden steeds meer ontvangen dan de vrouwelijke. Dit geeft wel eens aanleiding tot quaesties, welke dan meestal volgens de godsdienstige voorschriften worden uitgemaakt.

XVI. BESTUURSMIDDELEN.

De bevolking heeft als het ware den grond in bruikleen van den radja, om daarop te planten. Over het algemeen beschouwt men echter den grond eerst in de tweede plaats: hetgeen er op staat of groeit is het voornaamste en men gebruikt dan ook den grond, welken men verkiest, indien een ander daarop geene rechten heeft. Bij zulk eene dan gezaaide bevolking heeft de grond op zich zelf bijna geen waarde.

Er wordt op ladangs en sawahs betrekkelijk weinig rijst verbouwd, waarom dan ook groote hoeveelheden rijst dienen te worden ingevoerd.

Voornamelijk op droge velden wordt de rijst geplant.

In den laatsten tijd worden echter op aandrang van het Europeesch bestuur meer sawahs aangelegd.

Het is de bedoeling dat de bewoners der verschillende kampongs allen sawahs zullen aanleggen, waardoor eene geregelde voldoende hoeveelheid rijst aanwezig zal zijn.

Deze sawahs treft men thans aan op Banagan, Malalang, Kampong Baroe, Libo en Kapasa. Voor de bewerking daarvan worden ploegen, met karbouwen bespannen, gebezigd.

Djagong wordt op de ladangs geplant meestal tegelijk met de rijst.

Hier worden ook eenige groenten geteeld.

Bij gebrek aan rijst is djagong het voedsel en ook wel sagoë, gewonnen van den sagoepalm, die in het wild groeit op drassige terreinen en aan de lage oevers der rivieren.

In Tende, Saloempaga, Binontoang en Lakoang wordt een weinig tabak verbouwd; aangezien deze echter spoedig haar geur verliest, grof en droog is, wordt ze bijna geheel verdrongen door de ingevoerde Javaansche tabak.

Eenigen tijd geleden werd hier bibit, van Pajakombo afkomstig, verstrekt. Het resultaat was echter niet noemenswaard.

Suikerriet wordt hier en daar op ladangs geplant, doch slechts als versnapering gebruikt.

Verder worden nog in geringe hoeveelheid aangeplant cacao, koffie, cassave en katjang.

Vruchtboomen als mangga, doerian, nangka, pisang, langsep en papaja, worden bij de meeste kampongs aangetroffen, doch zijn eveneens slechts gering in aantal.

Gelei van doerian wordt uitgevoerd naar Borneo en Donggala.

Te Tende bevinden zich eenige notemuskaatboomen.

Van het sap van de arenpalm wordt suiker bereid, n. l. te Tende, Laloes, Keko, Kalangkangan, Ogomoli, Galoempang en Tinabogan, vanwaar deze suiker wordt uitgevoerd naar Berouw, Boeloengan, Soemalata en Ternate.

Door het Bestuur zijn tjangkokans van vruchtboomen en karet ingevoerd, welke beloven hier te zullen gedijen.

Bijna overal langs de kust en op de eilanden zijn klapperaanplantingen te vinden, welke voortdurend uitgebreid worden. De nog voor die cultuur beschikbare grond is zeer uitgestrekt.

Op het eiland Kabitan bestaat eene landbouwconcessie toebehoorende aan een European. Op dit terrein worden klappers aangeplant; de werkrachten zijn Javaansche vrije koelies.

Veeteelt: De veestapel hier is niet groot. Vroeger schijnt deze grooter geweest te zijn, doch door eene onbekende ziekte zijn vele dieren gestorven, vooral paarden en geiten.

Runderen zijn hier slechts weinig. Karbouwen meer, n. l. te Kampong Baroe, Badjoegan, Kapasa en Bonagan.

Deze karbouwen worden slechts gebruikt als ploegvee voor welken dienst ze eerst worden opgevangen, terwijl ze na verrichten arbeid weder worden losgelaten. Ettelijke kudden geheel verwilderde karbouwen zwerven ook rond, veelal eigendom van den radja en den Sjahbandar.

Paarden, geiten en schapen zijn hier slechts in zeer geringe hoeveelheid.

Varkens worden slechts door Chineezen gehouden en zijn dus weinig in aantal.

De gezondheidstoestand van het vee is thans goed. Ziekten kwamen, voorzover is na te gaan, niet voor.

In- en uitvoer heeft bijna niet plaats.

De prijzen van het vee zijn hier ongeveer de volgende:

rund *f* 30.—

paard *f* 40.—

karbouw *f* 45.—

schaap *f* 5.— of *f* 10.—

geit *f* 3.—

PAARDENFOKKERIJ.

Paarden zijn er hier weinig.

Een fokkerij bestaat niet.

Over het algemeen wordt ook niet veel gebruik gemaakt van paarden. Het ras zou te verbeteren zijn.

Pluimvee. Kippen en eenden komen in vrij groote hoeveelheid voor, kippen echter meer dan eenden. Ganzen zijn hier niet.

Visscherij. Behalve de Badjo's maakt ook de overige bevolking eenig werk van visscherij, doch slechts voor eigen consumptie. De Badjo's vangen de visch voornamelijk om daarin te handelen.

Men bedient zich daarbij van den hengel, of van het werp- en treknet. Ook fuiken worden gebruikt. Verder worden bij fakkellicht kleine vischjes, de z. g. n. latan, door middel van schepnetten gevangen.

Door deze visscherij heeft uitvoer plaats van gedroogde visch, tripang, schildpadhuiden, lolaschelpen en kapi-kapi-schelpen.

De prijzen zijn hiervan respectievelijk: *f* 3 — *f* 10 per 100 stuks, *f* 7 — *f* 40 per picol, *f* 7.50 — *f* 15 per katti, *f* 6.— per picol en *f* 30 per picol.

Zoetwatervisscherij komt hier bijna niet voor.

NIJVERHEID.

De huizenbouw is hier nog niet bijzonder ontwikkeld. Prauwen worden ongeveer in elke aan zee gelegen kampoug vervaardigd. Deze zijn meestal uit een boomstam bewerkt en dikwijls van vlerken voorzien.

Voor deze kusten geregeld werden aangedaan door stoomschepen, werden hier ook vrij groote prauwen vervaardigd.

Het laadvermogen dezer prauwen is verschillend en varieert tusschen 5 en 50 picol. Timmerlieden zijn hier schaarsch en deze schijnen ook geen meesters in hun vak te zijn, slechts voor primitief en grof werk zijn zij te gebruiken.

IJzer-, goud- en zilversmeden zijn meestal vreemdelingen, n.l. van Bandjermasin.

Ook de houtsnijkunst en hoornbewerking wordt hier wel beoefend vooral bij de bewerking van gevesten van goloks of krissen, doch niet veel behoefte schijnt hieraan te bestaan. De uitvoering van eenig werk in dat opzicht toch is zeldzaam.

Door vrouwen en meisjes worden kains geweven volgens een eenvoudig patroon. De fijnere en meer ingewikkelde patronen worden van Makasser ingevoerd en hier wel nageemaakt, waardoor goede resultaten verkregen worden.

De kunst om netten te maken verstaan vele personen in de meeste kampougs.

Ook vlechtwerk (matten enz.) komt voor.

Pottenbakkerijen zijn er te Keko en Malambigoe, waar uit gele klei vaatwerk vervaardigd wordt, dikwijls van gegraveerde versierselen voorzien.

Zout wordt tegenwoordig weinig aangemaakt. Het wordt ingevoerd van Makasser en verkocht voor *f* 5 per picol.

HANDELEXPORT.

De boschproducten, rotan, mengkoedoe en damar worden door de bewoners dezer streken in het gebergte verzameld en naar de kustplaatsen gebracht, waar opkoopers gevestigd zijn.

Veelal worden deze producten verzameld door personen, die daarvoor reeds een voorschot van de handelaren ontvangen hebben.

De waarde der rotan is thans lager dan gedurende het vorige jaar. Dit jaar werd 5627 picol rotan uitgevoerd.

Van deze rotan bestaan hier 12 soorten n.l. tongka, ronti, saloempia, malike, danna, batoe tjalla, lanoen, poeloe, ombolo, taimanoë en saboe; de drie eerstgenoemde soorten zijn de meest belangrijke.

Mengkoedoe wordt ongeregeld uitgevoerd gedurende het jaar 1908 tot eene hoeveelheid van 13 picol voor een prijs van *f* 10 à *f* 12.50 per picol.

Aangezien het inzamelen van damar zeer bezwaarlijk is en de prijzen daarvan in vergelijking van vroeger zeer zijn gedaald, wordt hiervan niet veel werk gemaakt. Er werd slechts een weinig meer dan een picol uitgevoerd gedurende 1908 tegen een prijs van *f* 12.50 per picol.

De uitvoer van huiden, hertehoorns, tempaoesoe is van weinig belang.

Van beteekenis is echter de uitvoer van coprah. Deze bedroeg gedurende 1908 15392 picol. De prijs is *f* 9 à *f* 10 per picol.

Import. De invoer van allerlei artikelen geschiedt te Kampong Baroe, waar de Chineesche, Arabische en Boegineesche handelaars gevestigd zijn. Dezen zorgen weder voor de verdere verspreiding daarvan over het geheele landschap.

Gedurende 1908 werden ingevoerd allerlei goederen voor dagelijksch gebruik benodigd, zooals op bijlage IV vermeld.

BINNENLANDSCHE HANDEL.

Passars zijn hier niet. In warongs en winkelhuizen worden eetwaren en kleedingstukken verhandeld, echter zonder veel betekenis.

Munten: Nog algemeen in gebruik zijn de oude duitstukken.

Voorzoover is na te gaan, was de hoeveelheid zilver- en papiergeld voldoende voor de behoefte.

Valse muntten werden niet aangetroffen.

XVII. GENOTMIDDEL.

Sirih en tabak worden algemeen als genotmiddel gebruikt. Sirih groeit bij iedere kampong, terwijl tabak deels ingevoerd, deels zelf verbouwd wordt.

De oogst van zelf geplante tabak is echter gering, terwijl deze tabak ook minder gewild is dan de ingevoerde Javansche tabak. De prijs hiervan is per lempeng *f* 0.25. Toli-Toli-tabak kost per lempeng *f* 0.33 en per timpo *f* 1.—

Vrouwen rooken niet.

Gambir en kalk worden ingevoerd, terwijl pinangpalmen bijna bij iedere woning te vinden zijn.

Als genotmiddel dient verder nog de sagoeweer van den aren- en klapperboom.

Opium: Schuivers zijn enkele Chineezzen, Boegineezzen en Tolitoliërs n. l. in kampong Malosong 3 Chineezzen en 3 Javanen, in kampong Baroe 1 Boeginees, in Naloe 3 Tolitoliërs en 1 Chinees. In Kalangkangan 1 Boeginees; in Lingadaug 4 Boegineezzen; in Bonemalangga 1 Boeginees en in Malomba ook 1 Boeginees.

Het is nog niet met zekerheid na te gaan of het opiumgebruik zal verminderen.

CONTRACTEN EN VERKLARINGEN.

1. Contract gesloten op 13 Juli 1832, goedgekeurd en bekrachtigd bij resolutie van 19 November d. a. v. No. 28;
2. Idem op 5 Juli 1858, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 8 Januari 1859 No. 25;

3. Akte van bevestiging en verklaring van 14 December 1867, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 19 April 1868 No. 12.
  4. Suppletoir contract (bescherming telegraafkabels en landlijnen) van 17 November 1887, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 18 Mei 1889 No. 2.
  5. Idem (in- en uitvoer oorlogsbehoeften) van 8 Juni 1889, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 23 April 1890 No. 28.
  6. Idem (land- en mijnbouw) van 20 Mei 1900, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 16 September d. a. v. No. 3.
  7. Korte verklaring van 12 Februari 1908, afgelegd door Hadji Ismail, goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 7 October 1908 No. 18.
-